

ОСНОВНІ ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ТА МЕТОДИ ПІДВИЩЕННЯ ЕФЕКТИВНОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ АПК

Лозинська І.В.

У статті визначено основні проблеми виробництва продукції, встановлено результативність поєднання організаційно-економічних заходів щодо підвищення ефективності виробництва свинини в сільськогосподарських підприємствах.

Проблема підвищення ефективності функціонування АПК, зокрема сфери сільськогосподарського виробництва в Україні, в період економічної кризи суттєво загострилася. Спостерігаються негативні тенденції, що призвели до спаду виробництва і рівня споживання продовольства, які мають безпосередній вплив на погіршення добробуту і рівня життя всього населення України. Загальна економічна криза вразила всі галузі АПК, але особливо загрозливими є скорочення виробництва основних видів продукції харчування, втрати основних і обігових коштів товаровиробників тощо.

Дослідженню формування й функціонування ринку сільськогосподарської продукції присвячені праці багатьох вчених-економістів: П.С. Березівського, О.В.Шкільова, П.І. Гайдуцького, В.Г. Галанця, П.М. Гарасима, М.Я. Дем'яненка, Т.Г.Дудара, Л.А. Загнітко, М.П.Коржинського, П.Т. Саблука, Р.І. Тринька, О.М. Шпичака та інших науковців, які зробили значний внесок у розробку теорії і практики функціонування продовольчого ринку. Водночас недосконалість його розвитку потребує визначення сучасних напрямів відродження галузі тваринництва, створення в ній ефективного ринкового середовища.

На сьогоднішній день криза призвела колись рентабельні та прибуткові сільськогосподарські структури до загального спаду, руйнації економічної системи, загостренню протиріччя між сільським господарством та промисловістю, суттєвого зниження рівня життя переважної більшості соціальних верств населення. Протягом останнього періоду в Україні відбувається катастрофічне зменшення поголів'я продуктивної худоби в галузі свинарства. Скорочення поголів'я свиней почалось з реформування колгоспів, радгоспів та міжгосподарських підприємств, припинення роботи більшої частини свиновідгодівельних комплексів. Однак паралельно із зменшенням поголів'я продуктивної худоби, колгоспів і радгоспів відбувалося його деяке зростання в господарствах населення, однак воно не компенсувало зменшення в господарствах суспільного сектору.

За період з 1999 по 2009 роки майже на половину зменшилась кількість сільськогосподарських підприємств, які займаються вирощуванням свиней з 392 (у 1999 р.) до 195 (у 2009 р.). Загальна кількість поголів'я зменшилась за

останні десять років в сільськогосподарських підприємствах з 181,9 тис.голів до 92,5 тис.голів, при майже на 70% зменшенні поголів'я свиноматок, що і надалі обумовлює спад потенціалу галузі. За досліджуваний період зменшення поголів'я свиней в господарствах населення відбувалось значно повільнішими темпами – з 221,1 тис.голів до 154 тис.гол. Інфляційні процеси обумовили подорожчання кормів, робочої сили та інших ресурсів, що в кінцевому розрахунку спричинило багаторазове зростання собівартості 1 ц приросту. Таке становище навіть при зростанні цін на свинину не сприяло рентабельному виробництву, рівень збитковості якого в 2008 році склав 33,4% (табл. 1).

Спираючись на дослідження багатьох авторів, вважаємо, що головною причиною зниження продуктивності свиней є неповноцінна годівля через незбалансованість кормових раціонів за перетравним протеїном і всіма мікроелементами, спричинені надзвичайною їхньою дороговизною та відсутність державних дотацій на відновлення повноцінної кормової бази, недосконалість зооінженерної, ветеринарної служби та інші економічні фактори, що спричинили занепад тваринницької галузі загалом.

Фахівці вважають, що у такому випадку можна запропонувати небагато шляхів розв'язання цієї проблеми, яка потребує тривалого терміну реалізації та здатна принести позитивний результат лише з часом. Однак, в кінцевому підсумку, сільськогосподарський комплекс змушений буде перейти до застосування сучасних технологій утримання тварин, покращити стандарти виробництва кормів для того, аби стати конкурентоспроможним на ринку, бо від цього прямо залежить розвиток внутрішнього і зовнішнього ринків, майбутнє продовольчого сектору.

Ринкові закони змушують знаходити в кожній галузі такі форми господарювання, які б сприяли виживанню в умовах гострої конкуренції [1]. Такі вимоги стоять і перед сільським господарством, основу якого у країнах ринкової економіки становить приватне виробництво. До того ж ринкові закони нерідко спричиняють негативні тенденції для товаровиробників. Це, зокрема, постійне зростання витрат у зв'язку з підвищенням цін на товари та послуги. Причому ціни, за якими товаровиробник купує ресурси, зростають нерідко швидшими темпами ніж ціни,

за якими він продає свою продукцію. При такій ситуації виходити підприємцю одному на ринок засобів виробництва і продукції сільського господарства просто неможливо [1]. Для цього вони об'єднуються, що підвищує їхню

конкурентоспроможність, бо закони ринку вимагають крупності і в більшості країн це досягається не через безпосереднє збільшення розмірів підприємства, а шляхом кооперування виробництва, його спеціалізації та вертикальної інтеграції [2].

Таблиця 1

Зміна показників виробництва свинини в сільськогосподарських підприємствах Сумської області

Показники	Роки					Сумська область: 2009р. у % до 1999р.
	1999	2002	2006	2009		
				Сумська обл.	Україна	
Виробництво м'яса в живій вазі, тис.ц	93,9	73,4	34,9	9,7	633,5	10,4
Середня реалізаційна вага 1 голови, кг	120,0	116,7	113,5	111,0	116,0	92,1
Середньодобовий приріст, г	350	325	297	265	365	76,0
Кількість опоросів 1 свиноматки на рік, раз	2,2	2,1	2,0	1,8	2,0	81,8
Середня кількість поросят за 1 опорос, гол.	9,8	8,5	6,5	8,1	9,0	82,6
Трудомісткість виробництва 1 ц, люд-год.	39,9	46,8	56,5	67,7	64,3*	169,7
Собівартість 1 ц приросту, грн.	499,7	874,5	949,3	1923,2	1790,2	384,8
Собівартість 1 ц живої ваги, грн.	434,5	731,5	880,0	1803,5	1694,3	415,1
Середня ціна реалізації, грн./ц	483,0	642,3	782,0	1372,2	1280,2	284,1
Рівень рентабельності (+/-), %	11,3	-12,2	-11,1	-23,9	-24,4	35,7 п.п

Джерело: дані Головного управління статистики в Сумській області,

* - дані експертної оцінки

Таким чином, робимо висновок, що проблема призупинення спаду і наступного нарощування виробництва продукції свинарства викликає значне занепокоєння на всіх рівнях управління економікою АПК, оскільки її вирішення вимагає тривалого часу з обов'язковим здійсненням багатосторонньої системи організаційно-технологічних та соціально-економічних заходів, а також капітальних вкладень у галузь. За нинішніх умов, для розвитку свинарства необхідно вжити заходів щодо призупинення спаду і нарощування поголів'я свиней в усіх категоріях господарств при обов'язковому створенні реальних умов для стрімкого підвищення їхньої продуктивності [3].

Таким чином, стає зрозумілим той факт, що в галузі свинарства мають місце негативні тенденції. Це стосується всіх показників: наявність поголів'я і продуктивність тварин, приріст загальної ваги, витрати праці та матеріальні витрати на виробництво 1 ц продукції, рентабельність виробництва продукції. Власне тому робимо висновок про те, що стійке зниження економічної ефективності господарювання призводить до екстенсифікації та деінструалізації сільськогосподарського виробництва, що негативно позначається, в першу чергу, на кінцевому продукті.

В умовах кризового стану економіки в цілому та особливо сільськогосподарського виробництва, підвищення його ефективності має відбуватися з позицій вдосконалення територіальної організації виробництва. Власне розвиток сільсь-

кого господарства в широкому плані передбачає збалансоване, пропорційне та ефективне використання земельних, матеріальних та трудових ресурсів, раціональну територіальну організацію виробництва з урахуванням економічних чинників. Діяльність всього сільського господарства має бути спрямована на забезпечення потреб споживачів у сільськогосподарській продукції, прибутковості галузі, підвищення експортного потенціалу, відновлення родючості землі, охорону навколишнього середовища, підвищення рівня життєдіяльності населення. Ефективність сільськогосподарського виробництва значною мірою залежить від раціональних організаційно-управлінських рішень, виваженої інвестиційної політики та фінансово-кредитного забезпечення.

Основовизначаючим елементом підвищення ефективності функціонування галузей територіального агропромислового комплексу мають бути міжгалузеві та міжсекторні зв'язки в сільському господарстві; взаємозалежність між сільським господарством, переробною промисловістю, сферою реалізації та агросервісом, комплексний підхід до оцінки стану, тенденцій та перспектив розвитку даної галузі. Це дозволить покращити ресурсозберігаючі характеристики сільськогосподарського виробництва, підвищити ефективність галузі, сприяти розвитку ринкових структур в АПК, охорону та раціональне використання земельних ресурсів та матеріально-технічних засобів.

Об'єктивні та суб'єктивні умови розвитку АПК зумовили те, що власне інтеграція та коо-

перація товаровиробників можуть відіграти важливу роль у формуванні дієвого механізму підвищення ефективності у галузі свинарства, бо вона являє собою ефективну форму співробітництва між різними підприємствами, тому що дозволяє підприємствам досягти високої ефективності виробництва завдяки раціональному використанню встановлених потужностей і більш ефективному використанню наявних ресурсів [4] (табл.2). Отже можна зробити висновок, що підтверджує наше твердження про необхідність відродження великотоварного спеціалізованого виробництва. А вже підприємства чет-

вертої групи мають найбільшу кількість посівних площ для кормовиробництва, забезпечуючи тим самим потреби великого поголів'я свиней. Також у даному випадку «ефект масштабу» має позитивний вплив на собівартість продукції.

Тому в сучасних умовах головним напрямом розвитку свинарства та єдино можливим шляхом виходу його з кризового стану є інтенсифікація виробництва на інноваційній основі, переведення галузі на індустріальний шлях розвитку з використанням досягнень науки, техніки і передової практики й інших невід'ємних складових даного процесу.

Таблиця 2

Вплив рівня концентрації на ефективність виробництва свинини в сільськогосподарських підприємствах Сумського, Лебединського та Тростянецького районів, 2009 р.

Показник	Група			
	1	2	3	4
Щільність поголів'я, гол.	≤60,0	60,1-79,9	80,0-99,9	≥100,0
Кількість підприємств в групі, од.	18	20	16	5
Припадає на 1 господарство:				
площа ріллі, га;	781,8	1156,0	1730,4	2136,2
поголів'я свиней, гол.	439,3	896,3	1586,4	2275,0
Отримано приросту на 100 га ріллі, ц	33,0	41,2	53,9	99,2
Середньодобовий приріст, г	235	240	256	290
Середні витрати на вирощування 1 голови, грн.	2220,4	2121,5	2046,2	1944,3
В розрахунку на 1 ц приросту:				
витрати кормів, ц.корм.од.;	15,3	15,0	14,6	13,6
витрати праці, люд.-год.;	77,2	76,0	72,3	64,8
середня собівартість, грн.	1844,3	1810,0	1780,2	1695,0

Джерело: дані власних розрахунків на основі даних Головного управління статистики в Сумській області

Саме тому в сучасних умовах господарювання варто активно впливати на процеси кооперування в аграрному секторі, зважаючи як на вітчизняний, так і на закордонний досвід даної форми інтеграції товаровиробників, яка довела свою ефективність щодо вирішення проблем товаровиробництва.

Одним з головних чинників стимулювання розвитку кооперативних формувань на теренах Сумської області є, на наш погляд, вирішення кардинальної проблеми аграрного сектора вітчизняної економіки – подолання диспаритетності відносин з іншими галузями народного господарства, бо існуючі перекося в ціноутворенні зводять нанівець основоположні принципи кооперування. Зокрема, сільськогосподарський виробничий кооператив в основі своєї природи має принципи, спрямовані на перерозподіл прибутку відповідно до їхньої участі в діяльності об'єднання. Але ж у цьому випадку підприємства-виробники продукції будуть залишатись у такому ж невідгідному становищі, у порівнянні з переробними та збутовими підприємствами, як і зараз. А це перешкоджатиме розвитку процесів кооперації в аграрній сфері.

Останнім часом зруйновані організаційно-економічні зв'язки стали однією з найвагоміших причин гострої кризи, яка проявляється у значному падінні поставок сировини й завантаженості

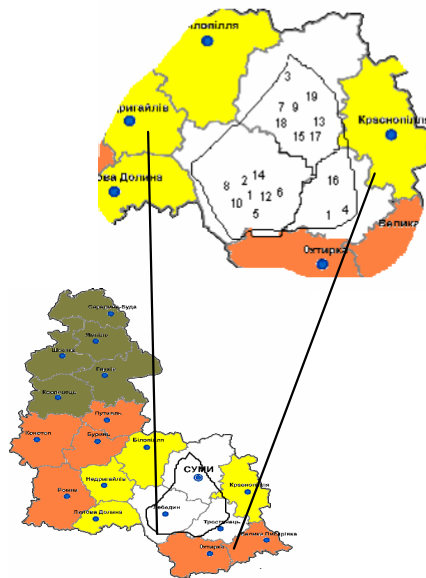
переробних потужностей. Таку ситуацію можна пояснити наступними причинами: загальне падіння обсягів виробництва продукції свинарства значно знижує можливість сировинного забезпечення підприємств переробної промисловості й особливо гостро позначається на їхній діяльності; великі обсяги особистих підсобних господарств збуваються на міських ринках, що відволікає значну частину сировини переробних підприємств; недостатня заготівельна діяльність щодо залучення сировини від дрібних товаровиробників; низькі конкурентні можливості продукції внаслідок недостатньої маркетингової діяльності [3].

Для ефективного функціонування сільськогосподарського виробництва значна роль належить також раціональним організаційно-управлінським рішенням. Розпочатий процес ринкових перетворень зумовлює необхідність посилення економічної інтеграції переробних підприємств з сільськогосподарськими товаровиробниками та іншими сферами з метою залучення коштів для технічного й технологічного удосконалення виробництва.

В концептуальній моделі удосконалення функціонування галузі свинарства кластер розглядається як форма оптимального поєднання основовизначаючих факторів ефективного виробництва свинини (концентрації, спеціалізації, ін-

тенсифікації) і основних напрямів економічного розвитку галузі (розміщення, інтеграція, кооперування) з метою задоволення потреб регіону в м'ясопродукції при мінімальних фінансових витратах, враховуючи резерви перспективного розвитку.

Керуючись проведеними дослідженнями і результатом математично-оптимізаційного розрахунку (метод Дейкстри), враховуючи відстані на геометричній площині між основними на сьогодні діючими підприємствами галузі, периметр кластеру визначено в межах Сумського, Лебединського та Тростянецького районів, які історично були флагами галузі свинарства (рис.1).

- 1 - КС "Народний кредит", м.Тростянець
- 2 - Лебединське міжгосподарське підприємство по виробництву кормів, м.Лебедин
- 3 - Сумський комбікормовий завод (с.Стецьківка, Сумський р-н)
- 4 - Тростянецьке міжгосподарське підприємство по виробництву кормів (м.Тростянець)
- 5 - Племзавод "Михайлівка" (Лебединський р-н, с.Михайлівка)
- 6 - Племзавод "Василівка" (Лебединський р-н, с.Василівка)
- 7 - Сумська державна біологічна фабрика (м.Суми)
- 8 - ДП Лебединський державний ветсанзавод, м.Лебедин
- 9 - СНАУ, м.Суми
- 10 - ТОВ "Лебединські ковбаси" (м.Лебедин)
- 11 - ТОВ "Лебединський м'ясокомбінат" (м.Лебедин)
- 12 - ТОВ Агрофірма Племзавод "Надія"(с.Михайлівка, Лебедин.р-н)
- 13 - Приватне підприємство агрофірма "Надія"(с.Верхня Сироватка, Сумський р-н)
- 14 - ЗАТ Агропром. об'єднання "Надія"(Лебедин.р-н)
- 15 - Сільськогосподарський виробничий кооператив "Агрофірма "Перше травня"(с.Великі Вільми, Сумський р-н)
- 16 - С.-г. ЗАТ "Маяк"(с.Боромля, Тростянецький р-н)
- 17 - ТОВ агрофірма "Низи"(с.Низи, Сумський р-н)
- 18 - Держ.підприємство Сумського інституту агропромислового виробництва УААН (с.Сад, Сумський р-н)
- 19 - ЗАТ «Сумський м'ясокомбінат» (м.Суми)

Рис. 1 Картограма оптимального місцезнаходження об'єктів кластеру з виробництва свинини в Сумській області

Джерело: авторська розробка

За рівнем мобілізації та фінансовісності визначені 3 групи резервів підвищення ефективності виробництва свинини:

- не потребують додаткових витрат: втрати робочого часу, пов'язані з низьким рівнем технологічної і трудової дисципліни, неоптимальністю навантаження тварин на працівника галузі, марнотратством і безгосподарністю у витратах ресурсів і в першу чергу кормів, недотриманням кошторису накладних витрат тощо;

- потребують незначних інвестицій: організаційні заходи, пов'язані з ліквідацією прохолостів свиноматок, підвищенням інтенсивності використання тварин, впровадження нових прогресивніших методів організації виробництва і праці та ін. У цьому випадку наявні площі ріллі (73 000 га) дозволяють отримати 164,3 тис.т зерна, тим самим забезпечуючи повноцінну годівлю тварин з розрахунку поголів'я 2015р. (табл. 3);

- вимагають значних додаткових інвестицій: до них можна віднести структурну перебудову

Поєднання на обмеженій території підприємств виробничої та обслуговуючої сфер галузі включає такі структури:

- 1) виробничий блок, що об'єднує в собі крім виробників м'яса племінні сільськогосподарські підприємства з вирощування свиней, племінні заводи, а також переробні підприємства та господарства з виробництва кормів, тобто всі агропромислові потужності;
- 2) торговий дім;
- 3) кредитні, наукові установи та навчальні заклади;
- 4) координаційний центр ділової активності.

у тваринництва, витрати на поновлення стада, технологічні зміни, нарощування кормовиробництва і поліпшення якості кормів, створення належних санітарно-гігієнічних умов на фермах як для тварин, так і для обслуговуючого персоналу, реалізацію заходів екологічного характеру - придбання відповідного обладнання, будівництво гноєсховищ тощо. З урахуванням додаткових витрат та інтенсифікації виробництва, загальна сума інвестицій для відродження свинарства в сільськогосподарських підприємствах складе 536,3 млн.грн.

Уже в 2012 році при послідовній реалізації запропонованих заходів рівень виробництва свинини складе 10,7 тис.т, не враховуючи вирощування поголів'я в господарствах населення (яке проживає на території кластеру) для власного споживання, а лише з метою забезпечення молдняком для відгодівлі. Кооперування сільськогосподарських підприємств здатне зменшити кількість посередницьких ланок в ланцюзі «вироб-

ник-споживач», що зменшить кінцеву реалізаційну ціну і сприятиме перерозподілу прибутку на користь товаровиробників.

Основною проблемою розвитку АПК є подолання кризи споживання. Відсутність платоспроможного попиту населення не сприяє розвитку виробництва, а виробництво, в свою чергу, не може знизити ціну на продовольство. Утворилося так зване зачароване коло проблем сфер виробництва, обміну, інвестування, накопичення, реалізації продовольства. Попит населення регіону не задовольняється, а ринок насиче-

ний неякісною імпортованою продукцією. Розглянувши показники основних галузей АПК, бачимо лише негативні тенденції. Показники споживання продовольства наблизилися до критичної межі виживання. Особливо загрозливою є ситуація в галузях свинарства, скотарства, птахівництва, інших галузей по виробництву м'яса і продуктів з високим вмістом тваринного білка. Споживання продукції тваринного походження є набагато нижчим від припустимих норм, визначених Міністерством охорони здоров'я.

Таблиця 3

Прогнозний рівень виробництва свинини сільськогосподарськими підприємствами Сумської області

Показники	Факт 2009 р.		План (клас-тер) 2012 р.	План (клас-тер) 2015 р.	2015р. у % до 2009р.
	область	у т.ч. у під-приємствах кластеру			
Середньорічне поголів'я свиноматок, гол.	8 854	2 798	6 000	10 000	357,3
Отримано поросят за один опорос від основної свиноматки, гол.	8,1	8,5	9	10	117,6
Число опоросів за рік	1,8	1,9	2,0	2,2	115,8
Вихід поросят від однієї основної свиноматки за рік, гол.	14,6	16,2	18	22	73,6
Падіж поросят, %	10	10	5	5	50,0
Загальний приплід, гол.	116 341	40 664	102 600	209 000	514,0
Середньодобовий приріст свиней, г	222	280	400	500	178,6
Витрати кормів на 1 ц приросту живої маси, ц корм. од.	17,7	15,2	12,5	7,0	46,0
Витрати праці на 1 ц приросту живої маси, люд-год.	89,1	70,5	40,5	30,5	43,3
Тривалість відгодівлі, днів	312	285	260	260	91,2
Забійний вихід, %	75	75	80	80	106,7
Загальний вихід продукції, тис. т	6,1	2,7	10,7	24,4	903,7

Джерело: розрахунки автора

Для покращення ситуації в галузях АПК та на галузевих ринках продовольства необхідно, в першу чергу, прискорити процес створення обґрунтованої системи міжгалузевого управління, планування на різних рівнях з урахуванням розвитку продуктивних сил, стану природного сере-

довища, інших об'єктивних чинників формування ринку; активізувати процес розвитку агробізнесу на засадах інтеграції виробництва, зберігання і організації оптової торгівлі продукцією сільського господарства і продовольством.

Література

1. Худавердієва В.Н. Організаційно-економічний механізм підвищення ефективності сільськогосподарських підприємств / В.Н. Худавердієва // Економіка АПК. – 2009. - №11. – С.23-25.
2. Багай Н.О. Наукові засади розвитку сільськогосподарської кооперації в Україні // Наукові аспекти сучасної аграрної економіки: Зб.пр. Прикарпат.унів., 2001. - с.102-108
3. Шолудько О.В. Вдосконалення функціонування ринку продукції скотарства (на матеріалах Львівської області): Автореф. дис. канд. ек. наук /О.В. Шолудько. - Львів. – 2002.
4. Зіновчук В.В. Організаційні основи сільськогосподарського кооперативу/ В.В. Зіновчук - К.:Глобус,1999. – 42с.